

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2401>

Number: 26 , p. 405-420, Summer II 2014

**ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE HEGEMONYA
OLGUSU VE ABD HEGEMONYASININ SİYASAL VE
KÜLTÜREL KAYNAĞI: “AMERİKAN İSTİSNACILIĞI”
YA DA “AÇIK/KAÇINILMAZ YAZGI”**

*THE PHENOMENON OF HEGEMONY IN INTERNATIONAL RELATIONS AND
THE POLITICAL AND CULTURAL SOURCE OF THE US HEGEMONY:
“AMERICAN EXCEPTIONALISM” OR “MANIFEST DESTINY”*

Dr. Bülent ŞENER

Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Özet

“Eleştirel Kuram”da kullanılan ve Robert Cox’un Antonio Gramsci’den alarak Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarladığı hegemonya kavramı, uluslararası sistemde devletlerin zorlama sonucu değil, bir devletin etrafında onun etkisini kabul ederek kendi rızalarıyla oluşturdukları ilişki sistemini anlatmak için kullanılmaktadır. Uluslararası ilişkiler tarihine bakıldığında, bazı devletler ya da devlet toplulukları belli süreçler sonucunda güç ve kapasitelerini devletlerarası ilişkilerin işleyiş tarzını belirleyebilecek ölçüde geliştirebilmişlerdir. Bu devletler sistem içindeki diğer aktörlerin kendilerine karşı oluşturabilecekleri potansiyel koalisyonların toplamda yaratabileceğine yakın bir güce ve kapasiteye sahip olarak, hegemon konumlarını kendilerinin yerini alacak olan yeni bir büyük gücün yükselişine dek sürdürmüşlerdir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere’nin hegemonyasının sona ermesiyle birlikte onun halefi olarak uluslararası sistemin hegemon gücü haline gelen ABD, uluslararası sistemin kuralları ve normlarını kendi motivasyon ve isteklerine göre değiştirme gücüne ve yeteneğine sahip olma konumunu elde etmiştir. Bu bağlamda, ABD’nin günümüz uluslararası sistemindeki hegemonyasının kaynakları arasında sahip olduğu siyasal ve kültürel unsurlar temel önem arz etmektedir. Bu çalışmada, uluslararası ilişkilerde hegemonya olgusu ele alınarak, siyasal ve kültürel bağlamda ABD hegemonyasına kaynaklı eden “Açık/Kaçınılmaz Yazgı” (Manifest Destiny), diğer bir isimlendirmeyeyle “Amerikan İstisnacılığı” (American Exceptionalism) ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, ABD, Açık/Kaçınılmaz Yazgı, Amerikan İstisnacılığı

Abstract

The concept of hegemony, which is used in “Critical Theory” and which was borrowed from Antonio Gramsci and adapted to the discipline of International Relations by Robert Cox, refers to the system of relations that states form voluntarily –not by force– around a certain state by confirming its influence. The history of international relations shows that some states or groups of states managed to increase their power and capabilities to an extent that they could shape the way interstate relations operate. They

managed to acquire nearly as much power and capability as other actors in the system could generate by forming coalitions against them, and they maintained their hegemonic positions until the rise of a new great power. With the demise of British hegemony after the World War II, the USA became the new hegemonic power in the international system acquiring the power and capability to shape the international rules and norms according to her own motivations and demands. In this respect, the political and cultural elements among the sources of the current US hegemony in the international system are of essential importance. In this study, by discussing the phenomenon of hegemony in international relations, the concept of "Manifest Destiny", or in other words "American Exceptionalism", which is the political and cultural source of the US hegemony, will be addressed.

Key Words: Hegemony, the USA, Manifest Destiny, American Exceptionalism

GİRİŞ

Hegemonya Kavramı

Hegemonya terimini ilk defa modern anlamda kullanan İtalyan düşünür Antonio Gramsci'dir. Gramsci, hegemonya kavramını, işçi sınıfının burjuva devletini yıkmak ve işçilerin devletin toplumsal tabanı olarak hizmet etmesini sağlamak için yaratması gereken ittifaklar sistemine işaret etmek için kullanırken; aynı zamanda, Sovyet proleteryanın (işçi sınıfı) köylülük ile ittifakını sürdürmesi ve kendi genel çıkarına hizmet amacıyla, ekonomik çıkarlarını feda etmek zorunda kalacağını öne sürmek için de kullanmıştır (Gramsci, 1978, s. 431, 443). Bu bağlamda Gramsci hegemonya kavramını, benzer politik tarihe sahip ulusal meseleleri karakterize eden ilişkileri ve özellikle sosyal sınıf ilişkilerini açıklamak için kullanmıştır. Ona göre, bir sosyal sınıfın diğer sosyal sınıf üzerinde uyguladığı etki hegemoniktir (hem baskı hem de rızaya/onaya dayalı oluşu) (Aka, 2009, s. 330). Diğer bir deyişle, Gramsci için hegemonya, bir sınıfın veya sınıf ittifakının sınırlı ortak çıkarlarını aşması, alt sınıfların çıkarlarının en azından bir kısmını kendi bünyelerine dâhil etmeleri ve böylece tüm toplumun çıkarlarını temsil etmeleri, ediyormuş gibi görünmeleri anlamına gelmektedir. (Crehan, 2006, s. 141). Bu bağlamda Gramsci hegemonya kavramını, hâkim sınıfa ait egemen ideolojinin bütün sınıflara yayılması anlamında kullanmaktadır ve bu anlamda hegemonya, ekonomiden ziyade ideolojinin ve kültürün ön plana çıktığı bir yapı olarak kabul edilmektedir.

Siyaset Bilimi'nde hegemonya kavramı, kapitalist bir toplumda belirli bir egemen sınıfın başka sınıflarla ittifaklar kurarak ve siyasal uzlaşmalar gerçekleştirerek egemenliğini topluma kabul ettirebilmesi ve yönetici konumunu sürdürebilmesi anlamına gelmektedir. Bir sınıfın, bir kapitalist toplumda hegemonik konuma gelebilmesi için kendi sınıf kültürünü, kendi fikirlerini ve dünya görüşünü toplumun diğer sınıflarına ve katmanlarına kabul ettirmeyi başarması gerekmektedir. Bu durumda, toplumun tüm katman ve sınıfları söz konusu hegemonyayı doğal, gerekli ve vazgeçilmez olarak algılamaktadırlar. Bu nedenle de, egemen sınıfın iktidarını devam ettirebilmek için zora başvurmasına, baskı uygulamasına gerek kalmamaktadır. Hegemonya oydaşma yaratan bir sınıf iktidarı anlamına gelmektedir (Vergin, 2003, s. 79). Buradan hareketle Gramsci'nin hegemonya kavramının başlıca iki anlamı vardır: Birincisi, hegemonya egemen sınıfın bir fraksiyonunun, ahlaki ve entelektüel liderliği yoluyla egemen sınıfın öbür müttefik fraksiyonları üzerinde denetim uyguladığı sivil toplumdaki süreçtir. İkincisi, egemen ve bağımlı sınıflar arasındaki bir ilişkidir. Bu bağlamda hegemonya, egemen sınıfın, kendi dünya görüşünü kapsayıcı ve evrensel olarak yerleştirmek için siyasal, ahlaki ve entelektüel liderliğini kullanmaya, ayrıca bağımlı grupların çıkar ve gereksinmelerini biçimlendirmeye yönelik başarılı girişimlerini içerir (Carnoy, 2001, s. 257).

Görüldüğü üzere, Gramsci'de hegemonya, sosyalist manada bir sınıf ya da grubun diğer sınıflar üzerinde, bu unsurların aktif rızası ile kazandığı liderlik durumunu belirten sınıflararası bir ilişki biçimidir. Böyle bir hegemonyada, hâkim sınıflar ya da grupların ahlaki ve kültürel değerlerinin, genel olarak dünya görüşlerinin ve buna bağlı olarak uygulamalarının tabi sınıflar tarafından özümsemesiyle oluşan bir oydışmaya vardır. Yani hegemonya, güce başvurmayı veya emretmeyi değil, iknayı, ortaklıklar ve yaygın bir işbirliği yaratarak diğer tüm unsurları bu sisteme dâhil etmeyi ifade etmektedir.

Hegemonya teriminin Gramsci'den önce de uzun bir tarihi vardır. "Hegemon" kavramı ilk olarak Antik Yunan'da "lider", "hegemonya" kavramı ise "bir şehir devletinin diğer şehir devletleri üzerindeki üstünlüğü" anlamında kullanılmıştır (Meydan Larousse Ansiklopedisi, 1979, s. 747). Hegemonya kavramının literatür içinde kullanılan farklı genel anlamlarını William I. Robinson dört grupta toplamıştır (Robinson, 2005, s. 1-2):

- *Uluslararası hâkimiyet olarak hegemonya:* Uluslararası İlişkiler biliminin realist geleneğinde, dünya siyasetinde ve uluslararası ekonomi-politiğin çeşitli alanlarında hegemonya, aktif hâkimiyet ile desteklenen bir baskın durum, ya da "hegemonyacılık" olarak ifade edilmektedir. Soğuk Savaş döneminde eski Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa üzerindeki ya da ABD'nin kapitalist dünya üzerine uyguladığı hegemonya bu hegemonya türüne örnektir.

- *Devlet hegemonyası olarak hegemonya:* Dünya sistemi ve uluslararası ilişkiler literatüründe kullanıldığı geniş anlamıyla hegemonya, dünya kapitalist sisteminin kendisini bir çıpa olarak aldığı ya da devletlerarası sistemin zaman içinde işlemlerini sağlayan kuralları ve yaptırımları uygulayan merkezdeki bir baskın ulus devlete referans olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda, dünya kapitalizminin tarihinde, Hollanda, İngiltere ve ABD gibi en büyük güçlerin bir ardışımı söz konusudur ve burada belli bir devlet "hegemon" dur.

- *Uzlaşım sal hâkimiyet ve ideolojik hegemonya olarak hegemonya:* Bu hegemonya türü Antonio Gramsci tarafından kullanıldığı anlamıyla bir ülkede yönetici sınıfın iktidarını kurduğu ve sürdürdüğü hegemonyadır. Bu hegemonya türünde, modern kapitalist toplumlarda dünya savaşlarının olduğu veya bir takım ülkelerde otoriter yönetimlerin işbaşına geldiği kriz dönemlerinde hegemonyası çökmesine rağmen, yönetici sınıf olan burjuvazi istikrarlı dönemlerde iktidarını korumayı başarmıştır.

- *Belli bir dünya düzeninin içindeki tarihsel bloklarda uygulanan liderlik olarak hegemonya:* Bu hegemonya türünde, hegemonyanın, dünya sistemi içindeki önde gelen bir devlet gücü olarak geniş anlamı ile özel bir tarihsel projenin çevresinde rızanın oluşturulması ya da ideolojik liderlik olarak spesifik anlamlarını bütünleştirilmesi söz konusudur. Bu bakış açısına göre, ABD sadece dünya ekonomi-politiğindeki ekonomik üstünlüğü ve onu destekleyen askeri gücü sayesinde değil, kapitalist sınıfının liderliğinde kendi kapitalist bloğu içinde uluslararasılaştırdığı Fordist üretim ve Keynesyen birikim yapısının gelişmesi ile II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası hegemonya haline gelebilmiştir.

Robinson'un belirttiklerinin dışında, hegemonya kavramının coğrafi bir kapsam belirtmek üzere "bölgesel hegemonya" ve "küresel hegemonya" olarak kullanımları da mevcuttur. Avrupa içinde bölgesel hegemon olarak Almanya, ya da bir küresel hegemon olarak ABD bu hegemonya türüne örnektir (Goodin vd., 2005, s. 4).

Uluslararası İlişkilerde Hegemonya ve Hegemonik Güç

Tarihsel olarak, uluslararası ilişkilerde bazı devletler ya da devlet toplulukları belli süreçler sonucunda ekonomik, politik ve askeri güçlerini buldukları tarihsel bağlamda devletlerarası ilişkilerin işleyiş tarzını belirleyebilecek ölçüde geliştirebilmişlerdir. Söz konusu

devlet yada devletler sistem içindeki diğer aktörlerin kendilerine karşı oluşturabilecekleri potansiyel koalisyonların toplamda yaratabileceğine yakın bir güce ve kapasiteye sahip olarak, bu hegemon konumlarını kendilerinin yerini alacak olan yeni bir büyük gücün yükselişine dek sürdürmüşlerdir. Bu tür devletler “hegemon güç”/“hegemonik güç” olarak adlandırılmakta ve kurup sürdürdükleri uluslararası siyasal, askeri ve ekonomik düzene “hegemonya” adı verilmektedir. Tarihteki ilk hegemonik güç, eski Yunan devletleri zamanındaki Atina şehir devletidir. S. Ryan Johansson’a göre hegemonya kavramı ilk olarak Atina ile Pers İmparatorluğu’na karşı bir ittifak oluşturmak için ona katılan diğer Yunan şehirleri arasındaki ilişkiyi tanımlamak için kullanılmıştır. Atina örneğinde hegemonya, diğerleri üzerinde daimi bir siyasi güç uygulamaksızın ortak çabaların organize edilip yönlendirilmesi anlamına gelmektedir (Ferguson, 2003).¹

Hegemonya kavramı, geleneksel olarak otorite, liderlik ve tahakküm kavramlarının bir kombinasyonunu işaret etmektedir. Hegemonya kavramındaki içerik kayması onun başka kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılmasına neden olmuştur. Bu kavramların en önemlileri liderlik, başatlık, üstünlük ve hâkimiyettir. Bu terimlerden hangisinin hegemonya yerine kullanılacağı bir tartışma yaratmaktadır. Bununla birlikte bazı yazarlar hegemonyayı liderliğin yerine kullandığını belirtmektedirler (Gilpin, 2002, s. 165).

Robert O. Keohane uluslararası ilişkilerde hegemonyayı, bir devletin devletlerarası ilişkileri düzenleyen kuralları ayakta tutabilecek kadar güçlü ve bunu yapmaya istekli olduğu durum olarak tanımlamaktadır (Keohane, 1984, s. 34). Gramsci’nin temel kavramlarından esinlenerek Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarlayan Robert W. Cox ise uluslararası ilişkilerde hegemonyayı, “tüm ülkelerin içine giren ve daha aşağı üretim biçimlerini kendine tabi kılan baskın bir üretim biçimini içinde barındıran bir dünya ekonomisiyle birlikte kurulan düzen” olarak tanımlamaktadır. Buradan hareketle Cox, devletler arasındaki güç ilişkilerindeki “rıza” ve “zorlama” arasında uzun dönemli bir etkileşim tanımlayarak ve hegemonya şartları altında

¹ M. Ö. 600’lü yıllarda imparatorluk haline gelen Persler, Yunan siteleri için tehdit oluşturmuş ve düşman olarak tanımlanıp barbar olarak nitelendirilen bu tehlike, Yunan sitelerinin birlikte davranmalarına yol açmıştır. Pers saldırıları Salamis ve Plataia’da kazanılan zaferlerle püskürtüldükten sonra Perslerin Yunanistan’ı karadan istila etme olanağı ortadan kalkmıştır. Fakat denizden saldırı ihtimali her zaman vardır. Bu nedenle de Atina’nın güçlü donanmasına ihtiyaç vardır. Bu yüzden Atina’nın önderliğinde kurulan Attik Delos Deniz Birliği’nin (birliğin mimarı Atinalı politikacı Aristides’tir) temel amaçları denizlerin güvenliğini sağlamak, hala Pers boyunduruğunda olan Asya’daki Yunan kentlerini kurtarmak, bu arada Pers topraklarını yağma ederek yeni kaynaklar ve ganimetler elde etmek olmuştur. Birlik savaş işlerinin yönetimini Atina’ya bırakmıştı, ama Birlik meclisinde her sitenin eşit ve birer oy hakkı vardı. (Hasgüler ve Uludağ, 2012, s. 16-17). Hegemonya kavramı Antik Yunan’da özellikle hegemonun yalnızca kontrol sahibi olabilecek ya da etkide bulunabilecek durumda olmasından ve öznenin daha fazla otonomiye sahip olmasından dolayı “tahakküm” kavramından ayırt edilebilmektedir. Dolayısıyla, M. Ö. 5. yüzyılda Yunanistan’ın merkezindeki diğer şehir devletleri bir otonomiye sahip olmakla birlikte Atina’nın askeri, siyasi ve kültürel liderliğine uymak durumundaydılar. Bu haliyle Antik Yunan’da hegemon kavramı herhangi bir devletin başkentinden ya da bir imparatorluktaki hâkim ülkeden ziyade, bir ittifakın liderini tanımlarken; hegemonya kavramı kültürel üstünlük ve liderlik unsurları ile birlikte, askeri üstünlük unsurunu da içermektedir (Ives, 2011, s. 105). Bu bağlamda Pers İmparatorluğu tehlikesine karşı Atina’nın önderliğinde M. Ö. 478’de kurulan Attik Delos Deniz Birliği bir ittifak sistemi olarak, Atina’nın hegemonyasını simgelemektedir. Ne var ki, Atina’nın Attik Delos Deniz Birliği içerisinde giderek güçlenmeye başlaması ve lokomotif rolünü giderek hegemon role dönüştürmeye başlamasıyla birlikte, başta Sparta olmak üzere diğer Yunan şehir devletleri de egemenliklerini yitirme kaygısı içerisinde girmişlerdir. Bunun sonucunda yaşanan Peloponnes Savaşı’nda Atina’nın bozguna uğratılmasıyla birlikte Attik Delos Deniz Birliği’nin de sonu gelmiştir (Dedeoğlu, 2003, s. 16-17).

rızanın zorlamaya göre daha önde geldiğini iddia etmektedir. Bu durum hegemonik ilişki geliştikçe hegemonun kendi çıkarlarını diğer devletlerinkiyle ilişkilendirmesinden ileri gelmektedir ve hegemon rızayı diğer devletler üzerinde hâkimiyet kurup liderlik rolünü elde ederek kendi daha büyük çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanmaktadır (Cox, 1981, s. 141-144). Cox, Uluslararası İlişkiler disiplini kullandığı hegemonya kavramının, tek bir dünya gücünün hâkimiyetinden öte bir anlamı olduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle Cox, hegemonyayı, uluslararası ilişkilerdeki alışlagelen, güçlü bir devletin daha az güçlü olanlarla ilişkisi anlamında değil, devletlerle birlikte devlet dışı kuruluşların da yer aldığı, uluslararası sistemin tümüne nüfuz eden bir düzene ilişkin değerler yapısını tanımlayacak biçimde kullanmaktadır (Çiftçi, 2009, s. 205-206). Buna göre hegemonya, bir başat devletin yarattığı, ideolojik olarak rızaya dayanan, lider devletin üstünlüğünü güvenceleyen genel ilkelere uygun olarak işleyen ve aynı zamanda diğer devletler için de belli bir tatmin düzeyi sağlayan bir düzendir. Böyle bir sistemde, belli başlı ülkelerin ekonomileri, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla birbirleriyle bağlantılı hale gelir. Hegemon ülkedeki başat sınıflar, diğer ülkelerdeki sınıflardan müttefik bulurlar. Karşılıklı çıkarlar ve ortak ideolojik perspektif doğrultusunda, küresel bir blok (tarihsel blok)² oluştururlar (Cox, 1987, s. 7). Yine Cox'a göre, uluslararası düzeyde hegemonya, sadece devletlerarası bir düzen değildir. Hegemonya, başat bir üretim biçiminin tüm ülkelere nüfuz ettiği dünya ekonomisi içinde bir düzendir. Aynı zamanda, farklı ülkelerin toplumsal sınıflarını birbirlerine bağlayan uluslararası bir toplumsal ilişkiler bütünlüğüdür. Dünya hegemonyası, bir toplumsal yapı, bir ekonomik yapı ve bir siyasal yapı olarak, fakat bunların hiçbiri bir diğerine indirgenmeksizin tanımlanabilir. Dünya hegemonyası, bunun da ötesinde, devletler ve bunların sınırlar ötesinde faaliyet gösteren sivil toplum güçleri için, başat üretim biçimini destekleyen genel davranış kurallarını ortaya koyan evrensel normlar, kurumlar ve mekanizmalar olarak ifade edilir (Cox, 1993, s. 61).

Robert Gilpin'e göre bir hegemonik devlet, egemenlik kurduğu uluslararası ekonomi-politik yapıyı düşman muhaliflerinden gelecek saldırılardan koruyabilmek için yeterli askeri güce sahip olmalıdır (Gilpin, 1981, s. 203). Gerçekten de bir uluslararası sistemde bir hegemon devlet bu rolü yerine getirmek için yeterli kapasite ve kabiliyete (maddi ve manevi güç unsurları) sahip olmak durumundadır. Sistemdeki diğer devletler de hegemon ile ilişkilerini tanımlamak durumundadırlar. Bunu uysal davranarak, karşı çıkararak veya hegemonun liderliğine kayıtsız kalarak yapabilirler. Açıkça görülmektedir ki, hegemonyal kontrolün

² Gramsci'ye göre "tarihsel blok" belirli bir toplumsal düzen için kurumların, toplumsal ilişkilerin ve düşüncelerin oluşturduğu bir ağın içinde egemen sınıfın hegemonyasının yaratıldığı ve yeniden üretildiği toplumsal bir bloğu, yani rızanın toplumsal temelini temsil etmektedir. Dolayısıyla bir sınıf, kendi tahakkümünü sadece baskının özel bir örgütlenmesi olarak değil, yeri geldiğinde dar korporatif çıkarlarının ötesine geçerek, ahlaki ve entelektüel bir liderliği ortaya koyarak, hatta belirli sınırlar içerisinde ödünler vererek ve çeşitli ittifaklar kurarak toplumsal güçleri, toplumsal bir blok içerisinde birleştirerek sürdürebilir (Gramsci, 1971). "Tarihsel blok" kavramı maddi, siyasi ve askeri güç ilişkileri arasında yüksek derecede uyum olduğu zamanki durumlara karşılık gelse de hegemonya tartışmasında sınıfların gelişimi ve siyasi bilinçlenme düzeyini ifade eden siyasi ilişkiler kategorisi önem taşır. Bu anlamda, hegemonyanın içinde işleyeceği tarihsel blok, bir dizi sınıf çıkarının siyasi olarak sentezlenerek evrenselleştirilmesi çabasının bir ürünüdür. Tarihsel blok, yapılar (ekonomik faktörler) ile üstyapıları (ideoloji) biraraya getirir ve bunlar arasındaki karşılıklı bağımlılığı açıklamak için kullanılır. Hegemonya ve tarihsel blokun yaratılması sürecinde, yapıdan karmaşık üstyapılar alanına belirleyici ve kesin bir geçiş yaşanır ve organik bir bağlantı kurulur (Kurtbağ, 2010).

oluşturulması için sistemin bütün üyeleri arasından yeterli sayıda devletin ilk seçeneği (uysal davranma) seçmesi gerekmektedir. Bu zımnı muvafakat "hegemonyal rıza" olarak da isimlendirilebilir. (Evans ve Newnham, 2001, s. 267). Diğer bir deyişle eğer hegemonya bir tür liderlik ise, hegemonun hiyerarşik olarak "takipçileri" bulunmalıdır (Lake, 2006, s. 28). Bu bağlamda uluslararası ilişkilerde hegemonya olgusu şu şekilde formüle edilebilir: Hegemonya = Güç + Rıza.

Hegemonik güç, hegemonik sistemin sürdürülmesi için gerekli olan çeşitli sorumluluk ve maliyetleri kendisi üstlenir. Bir hegemonik güç yaşam süresi içinde, uluslararası ilişkiler sisteminin pratikte işlediği kurumlar ve rejimler üzerinde neredeyse mutlak bir etkiye sahiptir. Hegemonik güç, oluşturduğu güç yapılanmasının devamlılığı için ve kurup sürdürdüğü uluslararası sistem içindeki diğer aktörlerin sistemin meşruiyetini kabullenmelerini sağlamak amacıyla, kendi kültürel/ideolojik değerlerini onlara benimsetmek yolunda çaba sarf eder. Böylelikle tarihsel olarak hegemonik güç olmanın bir ayırt edici özelliği, ideolojik/kültürel değerlerin yardımı ile diğer aktörlerde yaratılan "rıza" yoluyla, güç kullanımına başvurmaksızın, kendi çıkarlarının bütün aktörlerin faydasına olacak şekilde "genel çıkarlar" olarak algılanmasını sağlayabilmektir. (Cox, 1993, s. 49-66). Bu bağlamda, Gramsci'nin modern devletlerin iç siyasal sistemleri için yaptığı ekonomi-politik analizini Cox hegemonyanın dünya ölçeğindeki çözümlemesini yapmak amacıyla yeniden şu şekilde formüle etmiştir: Antonio Gramsci hegemonya kavramını, üretim üzerindeki hâkimiyete dayanan gücü, baskın ve aşağı gruplar arasındaki uzlaşma ve oydaşmayı bütünleştiren bir ideoloji yoluyla meşrulaştıran, objektif maddi güçler ile ahlaki/politik fikirler arasındaki birliği Marksçı terimlerle, altyapı ve üstyapının birliğini ifade etmek için kullanmıştır. Dünya düzeninin hegemonik bir yapısı ise, açıkça birbirine düşman güçlerin bulunduğu ve hiçbir gücün kendi hâkimiyetinin meşruiyetini tesis edemediği hegemonik olmayan bir düzenin aksine, gücün öncelikle uzlaşım sal bir biçim aldığı bir yapıdır (Cox, 1981, s. 147).

Cox'un ortaya koyduğu bu analiz ayrıca, tarihsel olarak hegemonik güç ile emperyal güç/imparatorluk arasındaki ayrımın anlaşılmasında oldukça önemlidir. Şöyle ki, imparatorluğu belirleyen unsur özellikle askeri güç kullanımı yoluyla yaratılmak istenen topraksal genişleme ve ele geçirilen yerlerin egemenliğinin ortadan kaldırılarak siyasal anlamda merkeze bağlanıp doğrudan yönetilmesi iken; devletlerarası hiyerarşinin oluşumundaki araçlar, teorik olarak "ikna"/"rıza" oluşturma bir kutupta, "güç"/"zor kullanımı" diğer kutupta düşünülebilir. Bu bağlamda, ilk kutup daha çok hegemonik güce, ikinci kutup ise daha çok emperyal güce denk düşmektedir (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Uluslararası Sistemde Süreçten Hiyerarşi Değişkeni

³ "Westfalya tipi egemenlik", devletlerin birbirlerine yakın güçte olduğu ve hiyerarşinin bulunmadığı anarşik uluslararası sistemdeki egemenlik türünü nitelemektedir.

⁴ "İmparatorluk" süreci esas olarak, tek bir ülkenin gerçek ya da potansiyel bir şiddetle bastırma gücü sayesinde diğer ülkelerin hükümranlık haklarını hiçe sayabilmesi, iç ve dış politika reflekslerini belirleyebilmesi anlamına gelmektedir. İmparatorluk için esas ve belirleyici olanı ise askeri güçtür. Bu bağlamda imparatorluğun devamı açısından, alanda rakipsiz bir askeri güce sahip olmak, karşıt ittifakların şekillenmesini engelleyecek müdahalelerin yapılabilmesine olanak sağlayan denetimli bir

Tarihsel süreçteki pratiklere de bakıldığında bu iki yöntemin belli bir karışımıyla sürdürülmüş hegemonik güçlere ve emperyal güçlere rastlanmaktadır. Bu çerçevede hegemonik güçler ilk kutba yakın iken, emperyal güçler ise ikinci kutba yakın bir siyaset karışımı takip etmişlerdir. Bu bağlamda Immanuel Wallerstein'e göre de hegemonya, salt "liderlik" ile dışa dönük bir imparatorluk arasındaki bir noktayı temsil etmektedir (Wallerstein, 1984, s. 38). Buradan hareketle Realist Uluslararası İlişkiler kuramında "hegemonya" kavramı, hegemon gücün, başta askeri gücünü kullanarak, dünyanın geri kalan kısmına kendi siyasetini dayatması anlamında bir "tahakküm" ilişkisi anlamında kullanılmakta iken, Eleştirel Kuram'da kullanılan ve Antonio Gramsci'nin ortaya koyduğu ve Robert W. Cox'un uluslararası ilişkilere taşıdığı "hegemonya" kavramı, zorlama sonucu değil, devletlerin güç odakları etrafında o gücün etkisini kabul ederek kendi rızaları ile oluşturdukları bir ilişki sistemi anlamında kullanılmaktadır (Çiftçi, 2009, s. 216).

John J. Mearsheimer'e göre bir hegemonun temel amacı, dünya üzerinde kendi bölgesinde hegemonyasını inşa ederken, rakip bir büyük gücün başka bir bölgede hâkimiyet kurmasını önlemektir (Mearsheimer, 2001, s. 1). Gilpin'e göre, hegemonik güçler tarihsel olarak sadece dünya ölçeğinde bir savaştan sonra ortaya çıkmışlardır ve bir hegemonik savaşın sonucu bir diğer büyüme, yayılma ve sonuçta gerileme döngüsünün başlangıcıdır (Gilpin, 1981, s. 203). Tarihsel sürece bakıldığında, uluslararası sistemde tek bir ideal hegemonya tipinden çok, farklı kurumsal yapılanmalara sahip bir takım birbirinden farklı hegemonya tipolojilerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, Ian Clark'ın tanımladığı şekliyle, şu ana kadar uluslararası sistemde ortaya çıkmış üç tip hegemonya mevcuttur: 1) Kollektif hegemonya olarak Avrupa uyumu, 1) Tekil Hegemon olarak İngiltere, 11) Koalisyonel hegemon olarak ABD (Clark, 2009, s. 29-35).

ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: "Amerikan İstisnacılığı" ya da "Kaçınılmaz Yazgı"

Amerikan diplomasisi, Amerika'nın ilk kuruluş yıllarından beri, Amerikan çıkarlarıyla modernleşme ve istikrar kavramları arasında zorunlu bir seçim yapmaktadır. Bu bağlamda, Amerikan çıkarlarının meşrulaştırılmasının kökenleri, Amerikan siyasal tarihinin önemli köşe taşlarından olan "Açık/Kaçınılmaz Yazgı"da (Manifest Destiny), diğer bir isimlendirmeye "Amerikan İstisnacılığı"nda (American Exceptionalism) bulmak olasıdır. Bu "Kaçınılmaz Yazgı"nın fikri temellerini, ABD'nin Atlantik'ten Pasifiğe; Kuzey Kutbu'ndan tropiklere kadar olan bölgeye yayılmasının, "tanrının bariz isteği" olduğu fikri oluşturmaktadır (Bostanoğlu, 1999, s. 479).

"Açık/Kaçınılmaz Yazgı" anlayışı, ilk olarak gazeteci John O. Sullivan tarafından ortaya atılmıştır. Bu anlayışa göre, ABD bulunduğu kıtada çok doğal bir yayılma hakkına sahipti ve ABD'ye bu hakkı veren bizzat Tanrı idi. Dolayısıyla, bu hakkı ABD'nin elinden almaya çalışmak, Tanrı'ya karşı gelmekle eş anlamlıydı. Bu düşüncenin temsilcileri, bununla yetinmeyip Tanrı'nın ABD'yi aynı zamanda dünyanın geri kalan yerlerini de özgürleştirmesi için görevlendirdiğine inanmaktaydılar. (Sümer, 2008, s. 123). İşte bu dünya görüşü, sürekli artış gösteren Amerikan nüfusunun kıtada yayılmasına hem de dünyanın geri kalanına Amerikan misyonunu yaymasına uygun bir ortam hazırlamıştır. Amerika'nın kendine özgü ve benzersiz olduğuna güçlü bir inanç duyan Amerikalılar, Amerika'nın kuruluşundan beri bütün

istikrarsızlık ortamı yaratmak özellikle önemlidir. İmparatorluk için esas olan sorunların çözümünde tek başına ve hızla davranabilmektir (Yıldızoğlu, 2002, s. 18).

diğer ülkelerden farklı ve deyim yerindeyse “seçilmiş” olduğu düşüncesini tüm benlikleriyle savunmaktadırlar (Arslan ve Arı, 2004, s. 10). Özgürlük, demokrasi, adalet ve ilerleme değerlerini geliştirme, bunları mümkün olduğunca yayma ve her türlü despotluğa karşı savunma görevini, tanrının açıkça Amerika’ya verdiğiğine, bunun bir kader olduğuna inanma anlamındaki uygarlaştırıcı bir politik misyonu, Amerikan siyasetinin her döneminde görmek şaşırtıcı değildir. Bu nedenle, klasik Amerikan dış politika söyleminde özgürlük, demokrasi ve barış değerleri inançla yüceltilmektedir (Arslan ve Arı, 2004, s. 125-126). Bu çerçevede, kapitalizm, bireysel özgürlük ve insan ilerlemesi Amerikan siyasal kültürünün temel özelliklerini oluşturmuştur. Amerikalılar bu değerleri evrensel olarak görmekte ve tüm dünyanın benimsemesi gerektiğine inanmaktadır (Moss, 1995, s. 190).

ABD’nin İngiltere’ye karşı verilen bağımsızlık savaşının yanı sıra bir siyasal felsefe ile kurulmuş olması, dış politikasını da farklı kılarak ona büyük bir özgüven vermiştir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin evrensel nitelikte olan karakteri de, ABD’yi kuranların ABD’nin özgün karakterine olan inançlarını kuvvetlendirmiştir. Bu özgün karakterde din çok önemli bir yere sahip olagelmıştır. Çünkü din ABD’nin siyasi kültürünün yapı taşlarından biri olmuştur. Bu siyasal kültürün ana unsuru olan Evangelik Püritenler, ABD’yi her türlü dinsel baskıdan kurtuldukları ve kendi inançlarına göre oluşturacakları bir ülke olarak görmekteydiler. Bağımsızlığın kazanılmasından önce de, Amerikalılar Tanrı’yı gerçek kralları olarak görmekteydiler. ABD’nin kuruluş felsefesinde, dinsel ve siyasal özgürlükler biri olmadan diğerinin düşünülmeceği tamamlayıcı değerler olarak algılanmıştır. ABD’nin kurucu babalarından Thomas Jefferson, Amerikalıların Tanrı’nın seçilmiş halkı olduğu inancındaydı. Bu yüzden Jefferson, ABD’yi kuran 13 koloniden oluşan toprakların genişlemesinin son derece doğal olduğunu düşünüyordu. ABD’nin kurucu babalarından James Madison da, ABD’nin kuruluşundan önceki dönemi, “kaba kuvvetin egemen olduğu karanlık çağ” olarak nitelendirmekteydi. Keza daha sonraki başkanlardan John Adams, ABD’nin bütün Kuzey Amerika’ya hâkim olmak istemesinin ABD’nin doğal bir hakkı olduğuna inanmaktaydı. Adams’a göre Kuzey Amerika ile Amerika kıtası aynı anlama geliyordu. Adams Tanrı’nın ABD’yi özellikle kutsadığını ve Amerikan dış politikasının hakiki gidişatının ancak böyle anlaşılabilceğini düşünüyordu. Bu eşsizliğin devletin dış politikasına yansımaları, ABD’nin kurucusu George Washington’un görevden ayrılırken yayınladığı veda mesajına da görmek mümkündür (Sümer, 2008, s. 122-123).

Özgürlük, demokrasi, adalet ve ilerleme değerlerini geliştirme, yayma ve her türlü despotluğa karşı savunma görevini tanrının açıkça Amerika’ya verdiğiğine ve bu Amerikan misyonunun “tanrının bariz isteği” olduğuna dair inanç pek çok ünlü tarihçi, yazar ve siyaset adamının görüşlerine de yansımaktadır. Örneğin, ünlü Roma tarihçisi Edward Gibbon, Amerika’nın kuruluş hikâyesinin yanında, Avrupalıların, kendi gelecekleri ve güvenlikleri açısından Amerika’yı sığınacakları son liman olarak gördüklerini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Tataristan bozkırlarından yabanıl bir istilacı çıksa bile, sırasıyla Rusya’nın güçlü köylülerini, Almanya’nın kalabalık ordularını, Fransa’nın yiğit soylularını ve İngiltere’nin gözü pek yurttaşlarını – belki de birleşik savunma durumuna geçmiş oldukları halde– yenmesi gerekecektir. Barbarların utku kazanarak Atlantik Okyanusu’na dek tüm ülkeleri ellerine geçirmeleri varsayılabilir, on bin gemi, uygar toplumlardan geri kalanları bu barbarların kovalamasından kurtaracak ve Avrupa şimdiden çok sayıda insanını ve kurumlarını geçirmiş bulunduğu Amerika’da yeniden doğacak ve gelişecektir.” (Arslan ve Arı, 2004, s. 5)

Ünlü filozof Ayn Rand, 6 Mart 1974 tarihinde Amerika West Point Harp Okulu mezunlarına hitaben yaptığı konuşmasında Amerika'dan şöyle söz etmektedir:

"ABD en büyük, en soylu ve orijinal kuruluş prensipleriyle dünya tarihindeki tek ahlaklı ülkedir. ...Siz[ler], Amerika'nın doğuşuna has olan, fakat bugün hiç bulunmayan üç karakteri korumaktasınız: Samimiyet, kendini verme, onur duygusu." (Rand, 2003, s. 19-20)

Sosyolog ve siyaset bilimci Johan Galtung ise, Amerikalıların "seçilmiş halk" olduğu duygusunun yansımalarının Amerikan insanın hayatındaki objelerle kadar vardığına dikkat çekerek, bu "seçilmiş halk" olma misyonunun ABD'ye dünyanın tamamında her şeyi bilme, her şeyi gözetleme ve denetim altında tutma hakkını ve görevini verdiğini şöyle ifade etmektedir:

"Allah tarafından özellikle 'seçilmiş halk' oldukları duygusu, Amerikalıların ruhlarına öylesine sinmiştir ki, ABD'nin diğer hiçbir milletin olamayacağı kadar Allah'a yakın millet olduğu şeklindeki bu inanç, her doların üzerine basılmış bulunan şu sloganda kendisini apaçık gösterir: 'In God we trust' (Biz Allah'a güveniriz). Allah'a en yakın ülke olan Amerika, Allah'ın yeryüzündeki temsilcisidir de. Bu temsilciliğin ise üç önemli özelliği vardır: Her şeyi bilme, her şeye gücü yetme ve yardımseverlik. Tabii böyle bir temsilcilik, kötülük taşıyıcı olmalarından kuşku duyulan kimseleri dünyanın tamamında elektronik gözetim ve denetim altında tutmayı gerektirir. Bu kategoriye kimlerin girdiğini bilmeye gelince, bu, sadece ABD'nin hakkı ve görevidir. ...ABD'nin Allah ile bir Ahdi vardır, diğer milletlerin ise ABD ile çevreden merkeze, Batılı milletlerden ABD'ye ve ABD'den Allah'a itaat ilişkileriyle belirlenmiş bir ahitleri vardır." (Garaudy, 1999, s. 305-308).

Eski ABD dışişleri bakanlarından Henry Kissinger'a göre ise Amerika'nın tarihi boyunca sahip olduğunu düşündüğü kendine özgü özellikler, dış politikaya karşı iki birbirine zıt tavır yaratmıştır: Birincisi, Amerika'nın kendi değerlerine göre en iyi şekilde kendi ülkesinde demokrasiyi kusursuz hale getirip, böylece insanlığın geri kalanı bir ışıldak olarak hizmet edebileceği görüşüdür. İkincisi ise, Amerika'nın değerlerinin, ülkeye, bunları bütün dünyaya yayma yükümlülüğü getirdiği görüşüdür. Kissinger'a göre, temiz bir geçmişe hasretle, mükemmel bir geleceğe istek arasında bocalayan Amerikan düşüncesinde, her ne kadar II. Dünya Savaşı'ndan beri karşılıklı bağımlılığın gerçekleri ağır basmakta ise de, "yalnızlık politikası" ile "yükümlülükler girme politikası" arasında bir saat rakkası gibi gidip gelmektedir (Kissinger, 2002, s. 10). Kissinger'e göre Amerika, özgürlük fikrini yüceltmek için bilinçli bir şekilde kurulmuş ve hiçbir ülkenin halkı, Amerikan halkı gibi özgürlük ve herkese refah sağlanması adına yeni bir kıtanın liderliğine soyunmamıştır. Buradan hareketle, Amerikan misyonunun benzersizliğine Kissinger şöyle vurgu yapmaktadır:

"Birleşik Devletler, dünyadaki en iyi yönetim sistemine sahiptir ve insanlığın geri kalan bölümü, ancak geleneksel diplomasiyi terk edip, onun uluslararası hukuk ve demokrasiye olan saygısını kabul ederse, barış ve refaha kavuşabilir." (Kissinger, 2002, s. 10).

Görüldüğü üzere, Amerikan misyonu, Britanya, Fransa, İspanya, Portekiz ve Hollanda gibi geleneksel emperyalist ülkelerden farklı olarak, Amerikan dış politikasında özgürlük, eşitlik, gelişme demokrasi gibi Amerikan değerlerine dayalı anti-emperyalist bir söylemden yola çıkılarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, bu anti-emperyalist liberal modernleşmeci söylemin, Amerikan dış politikasının temel mihenk taşlarından olduğu ifade edilebilir (Arslan ve Arı, 2004, s. 127). Bu bağlamda, I. Dünya Savaşı sırasında ABD Başkanı Woodrow Wilson'un ABD'nin savaşa girme gerekçelerini açıkladığı 2 Nisan 1917 tarihli konuşması Amerikan dış politikasında özgürlük, eşitlik, gelişme ve demokrasi konusunda Amerikan misyonunun diğer ülkelerinkinden farkını ortaya koyması açısından önemlidir:

“Bizzat uygarlığın geleceği söz konusu olduğundan ülkeyi savaşa, savaşların en müthiş ve en kötüsüne sürüklemek korkunç bir şeydir. Fakat hak, barıştan daha değerlidir ve biz daima kalbimizin en derin yerinde aziz tuttuğumuz şeyler için, demokrasi için, kendi hükümetlerinde bir oy sahibi olmak amacıyla otoriteye boyun eğen insanların hakkı için, küçük ulusların hak ve özgürlükleri için, bütün uluslara barış ve güvenlik getirecek ve nihayet bizzat dünyayı özgür yapacak şekilde bağımsız, uluslar birliği aracılığıyla bütün dünyada adaletin geçerli olması için savaşacağız. Böyle bir amaç için hayatlarımızı ve servetlerimizi feda edebiliriz, Amerika'nın kendisine hayat ve mutluluk bahşeden prensipler ve aziz kıldığı barış için kanını ve enerjisini harcamak zorunluluğuna ulaştığı günün geldiğini bilenlerin gururuyla sahip olduğumuz her şeyi feda edebiliriz. Tanrı'nın yardımıyla Amerika, başka şekilde hareket edemez.” (Nevins ve Commager, 2011, s. 459-460).

Amerikan misyonunun önemli bir özelliği olan kendi kendini ahlaki değerlerle bağlamış olmak konusunda ise Henry Kissinger şunları söylemektedir:

“Amerikan liderleri, kendi değerlerini o kadar doğal bir şeymiş gibi kabul etmişlerdir ki, bu değerlerin başkalarına ne kadar devrimci ve her şeyi yerinden oynatacak nitelikte görüldüğünü kavramamışlardır. Ahlaka uygun hareket etme ilkesinin uluslararası uygulamalarda da tıpkı bireyler arasında olduğu gibi geçerli olduğunu başka hiçbir toplum ileri sürmemiştir ki, bu fikir Richelieu'nün Ulusal Güvenlik çıkarımının (raison d'état) tam karşıtıdır. Amerika'ya göre, savaşı önlemek diplomatik meydan okuma olduğu kadar, hukuki bir sorundur ve Amerika'nın karşı çıktığı bu tür bir değişme olmayıp, değişmenin sağlandığı yöntem, özellikle de kuvvet kullanımudur. Bir Bismarck veya Disraeli, dış politikanın, içerikten çok yönetime ilişkin olduğu fikrini eğer anlayabilselerdi, bunu çok saçma bulurlardı. Dünyada hiçbir ulus, Amerika kadar kendini ahlaki değerlerle bağlamış değildir. Dünyada başka hiçbir ülke, tanımı gereği mutlak olan değer yarguları ile bunların uygulanması gereken somut durumlar arasındaki boşluğu doldurmak için kendine bu kadar eziyet etmemiştir.” (Kissinger, 2002, s. 14-15).

Diğer taraftan, Amerikan dış politikasına ahlaki bir misyon kazandırılması konusundaki çabalar, ABD eski başkanlarından Woodrow Wilson'un etik konusunu ve evrensel değerleri, dış politikasının önemli eksenleri olarak almasına kadar pek süreklilik göstermemiştir. Başkan Wilson, ulusların kendi geleceğini tayin etme ve demokrasi kavramlarını insan hak ve özgürlükleriyle eş değer kabul etmiştir. Bu nedenle bu tarz görüşler, uluslararası ilişkilerde Wilson'cu yaklaşım olarak da bilinmekte ve ABD Başkanı Wilson'un, I. Dünya Savaşı sonrasında dünyayı şekillendirmek üzere öne sürdüğü barışçı ilkelere dayanmaktadır. Savaşı kazananların, kaybedenlerden hiçbir toprak talebinde bulunmayacağı tezine dayalı Wilsoncu anlayış, dünya uluslarının yeniden birbirleriyle savaşmaması için bir Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını da öngörmüştür. Zira Başkan Wilson dünya barışının Avrupa'dan geçtiğine inanmıştı ve bunun için de ABD'nin mutlaka uluslararası kuruluşlar yoluyla dünya liderliğine oynaması gerektiğine inanıyordu. Wilsoncu anlayış, ABD başkanları Roosevelt ve Truman'ı da etkilemiş ve (bu defa da realist bağlamda yorumlanarak) II. Dünya Savaşı sonrasında da tıpkı I. Dünya Savaşı sonucunda olduğu gibi Amerika'nın barışçı amaçlarla dünyaya liderlik etme anlayışına sahip olması gerektiği görüşü savunulmuştur. Nitekim Wilsoncu anlayış, II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD'nin yeniden bir Birleşmiş Milletler kurulmasında öncü rol oynamasını sağladığı gibi, ekonomik alanda da Bretton-Woods anlaşmaları gibi uluslararası düzenlemelerin yapılmasında, ABD'nin aktif rol alması sonucunu doğurmuştur. (Arslan ve Arı, 2004, s. 127-128).

ABD II. Dünya Savaşı sonrasında hegemonyasına kaynaklık eden unsurlardan biri olan “Açık/Kaçınılmaz Yazgı” temelinde liberal düşünce ve demokratik değerlerin temsilcisi olarak kendisini sunmuş ve rızaya dayalı hegemonyasını dünya genelinde kurmayı genel olarak başarmıştır. Bu nedenle, ABD, rızaya dayalı hegemonya kavramının açıklanabilmesi

bakımından önemli bir örneği teşkil etmektedir. Amerikan hegemonyası, liberal düşünce ve değerlerin Batı Avrupa ve Üçüncü Dünya Ülkeleri elitlerince büyük ölçüde benimsendiği; öte yandan da bunları reddeden “karşı kamp”ın etkin biçimde çevrelendiği 1945 sonrası dönemde kurulmuştur (Çiftçi, 2009, s. 207). Hegemonyanın inşasına başlanıldığı bu dönemden itibaren birçok resmi belgede ve Amerikalı devlet adamlarının konuşmalarında, ABD’nin kurucu mitleri arasında yer alan “Amerikan İstisnacılığı” inancının tezahürleri ile rızanın önemsendiğini gösteren vurgulara rastlanmaktadır. Nitekim bu metinlerin en önemlilerinden biri, ABD’nin Soğuk Savaş stratejisinin kurucu dokümanı kabul edilen, dışişleri ve savunma bakanlıklarının ortak çalışması niteliğindeki 1950 tarihli “Ulusal Güvenlik Belgesi”dir. Söz konusu belgede, ABD’nin dünyaya bakışı “ABD’nin hoşgörüsü, cömert ve yapıcı etkileri, uluslararası ilişkilerinde açgözlü olmaması” şeklinde dile getirilerek, bu değerlerin dünyanın geri kalanı için Amerikan sisteminin hayatiyetinin dinamik bir alameti olduğundan bahsedilerek, ABD’nin kendisinin güç, güven, ahlaki ve siyasi istikamet gösterdiğinde, bu niteliklerin Batı Avrupa’da da uyanacağı ve böyle bir durumda Latin Amerika, Asya ve Afrika’daki siyasi tonda da genel bir gelişme olacağına dikkat çekilmektedir. Bu şekilde ABD’nin resmi belgelerinde ve söylemlerinde dış dünyanın varoluşsal bir tehdit oluşturduğu düşüncesi sürekli tekrarlanmıştır. Örneğin 1947’de Başkan Truman, “Bütün dünya, Amerikan sistemini kabul etmelidir. Amerikan sistemi ancak bir dünya sistemi olursa Amerika da yaşayabilir” derken, bir başka Amerikan Başkanı Lyndon B. Johnson ise, Dominik Cumhuriyeti’ne yapılan askeri müdahale, Vietnam Savaşı ve Amerikan şehirlerinde yaşanan sosyal kriz atmosferinde, iç ve dış politikanın bir paranın iki yüzünü teşkil ettiğini, içerde demokrasiyi desteklemenin onun dışarıda da güvence altına alınmasını istemek anlamına geldiğini söylemiştir. Zira Amerika’nın dışarıda savaştığı mutlak kötülük durdurulmadığı takdirde tüm yeryüzünü kaplama eğilimindeydi. Bu çerçevede yayılcılık Amerikalı uzmanlar tarafından, Sovyet emperyalizmini önleme zorunluluğuyla açıklanmaktaydı (Okur, 2010, s. 241-242). II. Dünya Savaşı sonrasında, demokrasi ihracını dış politikasının köşe taşlarından biri haline getiren ABD bu konuda bazı somut sonuçlar da elde etmiştir. Örneğin, II. Dünya Savaşı’ndan yenilgiyle çıkan Almanya ve Japonya’nın, ABD’nin etkisi altında liberal bir demokrasi oluşturmaları ve bu suretle kalkınmaları sağlanmıştır. Bu ülkelerin yanısıra, Avusturya ve İtalya’nın da demokrasiye dönmelerinde de ABD’nin ciddi katkısı olmuştur. Keza, Güney Kore, Filipinler, Küba, Nikaragua, Dominik Cumhuriyeti, Panama gibi ülkelere ABD askeri çıkarma yaparak, demokratik rejimler kurma çabası içine de girmiştir. Amerika’nın sadece Latin Amerika ve Ortadoğu bölgelerine değil, aynı zamanda diğer coğrafyalara rejim ihracında bulunduğu görülmektedir. Örneğin, Afrika kıtasına da demokrasi ihraç etme teşebbüsüne rağmen, liberal demokrasi hiçbir Afrika ülkesinde neticelenmemiştir (Arslan ve Arı, 2004, s. 128).

Bir bütün olarak bakıldığında, ABD kurulduğu günden bu yana geleneksel stratejisi olan siyasal ve kültürel değerleri yaymak ve geliştirmek bağlamında hedef seçilen ülkelerde demokrasi ve özgürlüklerin geliştirilmesine ağırlık vermiştir. Her ne kadar vasıtaları bazı dönemlerde iktidardaki başkana göre bazı farklılıklar gösterse de ABD’nin bu politikası hiç değişmemiştir. Demokrasi ve özgürlükleri geliştirme stratejisi aşağıdaki şekilleri almaktadır (Hoehn vd., 2007, s. 5-6).

- Küresel olarak şiddete dayalı olmayan demokrasi hareketlerini desteklemek.
- Uygun olduğunda yeni ortaya çıkan demokralere güvenlik garantisi sağlamak.
- Özgürlükleri kısıtlayan dost ülkelere baskı yapmak.

- Basta terörist gruplar olmak üzere başkalarının özgürlüğü ve güvenliğini tehdit eden gruplar ile mücadele etmek.
- Zorluk çıkaran rejimlerde sınırları dâhilinde özgürlükleri geliştirmek ve başta terörizm olmak üzere yasa dışı faaliyetleri yasaklamak için 'sorumlu egemenliği' güçlendirmek.
- Daha aşırı durumlarda vatandaşlarının haklarını ihlal eden ve terörist örgütleri destekleyen rejimlere son vermek

Demokrasinin yayılması misyonu, Amerikan ulusal kimliğinin bir unsuru ve Amerikan siyasetinde partiler üstü bir misyon olması nedeniyle, dış politikada her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak bu önemin derecesi iç politik ve uluslararası konjoktüre göre değişiklik göstermektedir. Başkan veya yönetim içindeki üst düzey karar vericiler veya danışmanların demokrasinin yayılması misyonuna özel ilgi duymaları durumunda bu misyonun Amerikan dış politikasındaki ağırlığı artmaktadır (Telatar, 2012, s. 74). Günümüzde Amerikan dış politikası, Amerikan çıkarları söz konusu olduğunda, ideolojik yönden liberal değerlerle yüklü söylemi kullanarak, kendini, Amerika'nın çıkarlarından çok, bir bakıma evrensel ve genel çıkarın hizmetindeymiş gibi tanıtma yolunu tercih etmektedir. Bu yöntem ve onu oluşturan unsurlar, Amerikan dış politika geleneğinin önemli popülist söylem kaynaklarıdır. Ancak, temelinde ulusal ekonomik ve politik çıkarların bulunduğu Amerikan dış politikasının ideolojik özgürlük söylemleri, gizli bir nitelik de taşımaktadır. Sözgelimi, ABD'nin Vietnam'a saldırısı sırasında dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı M. George Ball, "bu eylemin dar anlamda Amerikan ulusal çıkarları için değil, dünyada eşi bulunmayan yeni bir girişimle kendi çıkarlarını, dünyayı ilgilendiren bir sorumluluğu üstlenerek özgür dünyanın ve kurtuluştan başka bir şey istemeyen halkların çıkarlarıyla bağdaştırarak" yapıldığını söylemiştir (Bostanoğlu, 1999, s. 121). Benzer şekilde Michael Ledeen de Amerikan misyonunun temel meşruiyet kaynağını şöyle açıklamaktadır:

"Bu [Amerikan misyonu] kim olduğumuz için gereklidir de: Tarihteki en başarılı demokratik toplum. Beli başlı politikalarımız da bu konu ile bağlantılıdır; tiranlar bizden nefret ederler, çünkü meşruiyetleri bizim varlığımızdan dolayı tehlike altındadır. Bunu Hitler, Lenin, Stalin'in mirasçıları ile Japon savaşçıların çok iyi bildiği gibi Saddam Hüseyin de çok iyi bilmektedir. Baskı altında ezilen insanlar ABD'nin kaderi ile yakından ilgilenmektedirler. Çünkü çok iyi bilmektedirler ki, bizim başarısız olma durumumuzda lanetlenmiş bir baskıya maruz kalacaklardır" (Arslan ve Arı, 2004, s. 126).

Demokrasinin yayılması misyonu 11 Eylül 2001 sonrası dönemde ise daha büyük önem kazanmış ve askeri güç kullanma yoluyla yerine getirilmeye çalışılmıştır. Aslında dış politikaya bakış açısında bu misyona özel bir önem vermeyen George W. Bush, yönetim içindeki yeni muhafazakârların da etkisiyle, 11 Eylül saldırılarından sonra demokrasinin yayılması için aktif çaba sarf etmeye başlamış ve terörizmin kaynağının kurutulmasının ve saldırılarla ortaya çıkan ABD'nin güvenlik zafiyetinin ancak Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesi yoluyla giderilebileceğini düşünmüştür. Bu amaçla aktif bir politika izleyen ve pek çok resmi inisiyatif girişen Bush yönetimi, Irak'ta askeri müdahale yoluyla Saddam Hüseyin rejimini devirmiş⁵, İran ve Suriye gibi devletler üzerinde büyük bir baskı uygulamaya başlamış, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki halk ayaklanmaları sonucu gerçekleşen rejim değişikliklerine dolaylı destek vermiştir (Telatar, 2012, s. 56).⁶

⁵ ABD'nin bu şekilde uluslararası kamuoyunun genel rızasına dayalı olmayan politikalar izlemeye başlaması, "rıza"ya dayalı hegemonik düzenden "zor"a dayalı bir hegemonik düzene kayıldığı (ABD'nin imparatorluklaşması) eleştirilerini/tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

⁶ ABD, yakın tarih boyunca çeşitli ülkelerde kendisine yakın yönetimleri görevde tutabilmek amacıyla, düşman olarak gördüğü rejimleri gizli operasyonlar veya doğrudan askeri müdahalelerle devirme yoluna

ABD'nin dış politikasında yumuşak güç unsurlarını kullanabilmesi, ona dış ilişkilerinde büyük bir kaldıraç imkânı vermektedir. Bill Clinton döneminde benimsenen 1996 yılı "Ulusal Güvenlik Stratejisi" belgesinde ABD'nin serbest piyasa ekonomisine dayalı gelişen demokrasileri desteklemesi gerektiği, çünkü piyasa ekonomisinin artan refah ile birlikte demokrasileri daha barışçı ve istikrarlı kılacağı ve bu devletleri Amerika ile işbirliği yapmayı teşvik edeceği vurgulanırken; yine 1997'deki "Ulusal Güvenlik Strateji" belgesinde ise, ABD'nin insan haklarının küresel düzeyde korunması için çaba sarf edeceği ve çok taraflı uluslararası kurumlarla çalışacağı vurgulanmaktadır. Yine demokrasi, insan hakları, özgürlük gibi konulara ABD'nin büyük önem atfetmesi ve Afrika'daki AIDS ile mücadele için özel programların başlatılması bu belgelerde yer almaktadır. Küresel refahın artmasının önemi vurgulanarak uluslararası düzendeki statükonun korunması gereğinin altı çizilmektedir. El-Kaide'ye verilecek mücadelenin bütün dünyanın birebir sorunu olmasının altının çizilmektedir. Darfur'daki insanlık dramına da bahsedilmeden geçilmemektedir.⁷ Uygulama farklı da olsa Cumhuriyetçiler de ABD'nin dünyadaki demokrasi ve insan haklarını desteklediğini vurgulamak konusunda geri adım atmamaktadırlar. Görüldüğü gibi, ABD'nin sahip olduğu bu yumuşak güç unsuru, ona büyük bir dış politik kültür inşa etme imkânı vermektedir. Böyle bir güç, kolaylıkla gerçeklerin zamana göre değiştirilip yeniden yazılmasında etkili olabilmektedir. Bu anlayışa göre, ABD adeta dünyanın başı sıkıştığı zaman yardıma çağrılacak bir "Süpermen"dir. Saddam Hüseyin'e küresel açıdan tehdit oluşturan bir imaj verilmesi de bu yüzdendir. Bu bakımdan ABD hiçbir zaman korku verici bir güç olmak istemez. ABD daha çok saygınlık uyandıran bir güç olmak ister. Bunun için Somali'ye insani müdahale yapar, Kosova'da uluslararası topluma öncülük eder, AIDS'e karşı verilen mücadeleye önemli miktarda maddi destek sağlar. ABD dış politik kültür olarak, kendisini farklı bir güç olarak tanıtmak ister. Çünkü ABD kendisinin sadece kaba kuvvet kullanan bir güç olduğu izlenimini uyandırır ise, "Amerikan Eşsizliği"nin tılsımı sona erebilir (Sümer, 2008, s. 139).

Bugün ABD'yi yönetenler Amerikan dış politikasına bir süreklilik ve bütünlük çerçevesi içinde bakmak istemektedirler. Bu süreklilik ve bütünlük anlayışı, Amerikan dış politikasının bir misyon için (Amerikan misyonu) var olduğunu daha inandırıcı kılmayı amaçlamaktadır. Amerikalı karar alıcıların bu sürekliliğe atıfta bulunması iyi bir ideolojik silahtır. Çünkü bu tarihsel süreklilik vurgusu Amerikalı karar alıcılara büyük güç vermektedir. Bu durum, ABD'nin kendi dış politikasını daha misyoncu gösterebilme konusunda elini güçlendirmektedir. Amerikan dış politika kültürüne hâkim olan düşünce dış politikasında belli bir misyona hizmet edecek bitirici işler yapmaktır. İşte bu misyoncu anlayış, Amerikan dış politik kültürünün en belirgin özelliklerinden biridir. ABD'yi yönetenler kendi dış politikalarını misyoncu bir anlayışla yorumlamak ve böyle tanıtmak istemişlerdir. Çünkü Amerikan dış politik kültüründeki yaygın inanca göre, ABD özgürlük adına dünyayı Nazizm'den kurtarmış, komünizmi yenerek özgür dünyayı zafere ulaştırmıştır. Diğer devletlerin çıkarları söz

gitmiştir. Bu müdahale listesi gerçekten ilgi çekicidir: Kore (1950–1953), İran (1953), Guatemala (1954), Kosta Rika (1955), Suriye (1957), Endonezya (1958), Dominik Cumhuriyeti (1960), Peru (1960), Ekvator (1960), Kongo (1960), Vietnam (1961–1973), Küba (1961), Brezilya (1964), Şili (1972), Angola (1975), Nikaragua (1981), Lübnan (1982–1984), Granada (1983), Panama (1989), Irak/Kuveyt Körfezi (1991), Somali (1993), Bosna (1994–1995), Kosova (1999), Afganistan (2001) ve Irak (2003).

⁷ Belgelerin tam metinleri için bkz. (<http://www.fas.org>, 1996; <http://clinton2.nara.gov>, 1997; <http://www.whitehouse.gov>, 2002; <http://www.whitehouse.gov>, 2006)

konusuyken, ABD'nin sorumluluklarının olduğu, Amerikan dış politik kültürünün artık yerleşmiş klişelerinden biridir. Bu durumun Amerikan dış politikası üzerinde kalıcı etkileri olmuştur. Bu bağlamda, Amerikan dış politikasına yön verenler, ABD'yi aklamak için sık sık II. Dünya Savaşı gibi Amerikan tarihindeki önemli olaylara atıf yaparlar. Bu gibi önemli tarihler Amerikan dış politika kimliğini derinleştirmektedir. ABD'de egemen olan politik kültüre göre, ülkenin dış politika geçmişiyle hesaplaşmak diye bir şey söz konusu olamaz (Sümer, 2008, s. 132).

SONUÇ

Bir olgu olarak ortaya çıkışı ilk kez devletlerarası ilişkiler çerçevesinde gerçekleşse de, hegemonya kavramının modern sosyal bilimler literatürüne dâhil olması daha çok siyaset bilimi çerçevesinde olmuştur. Siyaset Bilimi literatüründe en yalın ifadeyle, kapitalist bir toplumda belirli bir egemen sınıfın başka sınıflarla ittifaklar kurarak ve siyasal uzlaşmalar gerçekleştirerek egemenliğini topluma kabul ettirebilmesi ve yönetici konumunu sürdürebilmesi anlamına gelen hegemonya kavramı, Robert Cox tarafından Uluslararası İlişkiler disiplinine taşınarak, bir başat devletin yarattığı, ideolojik olarak rızaya dayanan, lider devletin üstünlüğünü güvenceleyen genel ilkelere uygun olarak işleyen ve aynı zamanda diğer devletler için de belli bir tatmin düzeyi sağlayan bir düzen olarak tanımlanmıştır. Sistemi denetimi altında bulduran devlet, hegemonyasının devamı için çıplak güçten ziyade diğer ülkelerin rızasını kazanmak için kültürel ve ideolojik araçlara başvurmayı öne çıkarmaktadır.

Cox'un hegemonya kavramına atfettiği anlamda, ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasında hegemonik bir düzen kurduğu ifade edilebilir. ABD'nin hegemon güç olarak tarih sahnesine çıktığı günden bu yana dayandığı temel stratejisi Amerikan hegemonyasının kurulması, yerleştirilmesi ve devamlılığının sağlanması olmuştur. ABD'nin üstün maddi kaynakları yanında ideolojik yönden liberal retorikle desteklenen bu hegemonyası, kurumsal etkinlik ile de kuvvetlendirilmiştir. Böylelikle, ABD, liberal düşünce ve demokratik değerlerin savunucusu olarak ortaya çıkmış ve "rıza"ya dayalı hegemonyasını, liberal düşünce ve demokratik değerlerin yayılması misyonunu amaç edinmiştir. Bu Amerikan misyonu, Amerikan halkının tüm insanlık için iyi olduğuna inanılan liberal demokratik ilkeleri ve insanlık tarihi boyunca denenmiş en iyi yönetim biçimi olan liberal demokrasiyi tüm dünyaya yaymak ve böylece dünyadaki diğer ulusları kurtarmak için Tanrı tarafından seçilmiş bir ulus olduğu yönündeki güçlü inanca dayanmaktadır. Bu bağlamda, diğer uluslardan farklı olarak ABD'nin liberal demokratik değerleri yayma misyonuna uygun bir şekilde dünya genelindeki gücünü ve prestijini artırmasının haklı olduğu düşüncesine dayanan ve "Açık/Kaçınılmaz Yazgı" (Manifest Destiny), diğer bir isimlendirmeye "Amerikan İstisnacılığı" (American Exceptionalism) olarak da nitelendirilen bu misyon günümüze kadar varlığını koruyarak Amerikan dış politikası üzerinde etkili olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- ARSLAN, Okan., ARI, Selçuk. (2004). *Amerika: Özgürlük Havarisi mi Yoksa Günah Keçisi mi?*, Ankara: Platin.
- BOSTANOĞLU, Burcu. (1999). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İstanbul: İmge.
- COX, Robert W. (1987). *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History*, New York: Columbia University Press.
- CREHAN, Kate. (2006). *Gramsci Kültür Antropoloji*, Ümit Aydoğmuş (Çev.), İstanbul: Kalkedon.

- DEDEOĞLU, Beril. (2003). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul: Derin.
- EVANS, Graham & NEWNHAM, Jeffrey. (2007). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, H. Ahsen Utku (Çev.), İstanbul: Gökkuşbe.
- GARAUDY, Roger. (1999). *Çöküşün Öncüsü ABD*, Cemal Aydın (Çev.), İstanbul: Nehir.
- GILPIN, Ropert. (1981). *War and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University.
- GRAMSCI, Antonio. (1971). *Selections From the Prison Notebooks*, Q. Hoare ve G. Nowell-Smith (Der.), London: Lawrence and Wishart.
- GRAMSCI, Antonio. (1978). *Selections from Political Writings 1921–1926*, Quintin Hoare (Ed.), London: Lawrence and Wishart.
- HASGÜLER, Mehmet ve ULUDAĞ, Mehmet B. (2012). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler: Tarihçe, Organlar, Belgeler, Politikalar*, 5. bs., İstanbul: Alfa.
- HOEHN, Andrew R., GRISSAM, Adam., OCHMANEK, David A., SHLAPAK, David A., VICK, Alan J. (2007). *A New Division of Labor, Meeting America's Security Challenges Beyond Iraq*, Santa Monica: Rand Corporation.
- IVES, Peter. (2011). *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*, Ekrem Ekici (Çev.), İstanbul: Kalkedon.
- KEOHANE, Robert O. (1984). *After Hegemony, Cooperation and Discord in the World Political Economy*, New Jersey: Princeton University.
- KISSINGER, Henry A. (2002). *Diplomasi*, İbrahim H. Kurt (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- LAI, Cheng-Chung. (2004). *Braudel's Historiography Reconsidered*, Lanham: University Press of America.
- MEARSHEIMER, John J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: Norton.
- NEVINS, Allan., COMMAGER, Henry Steele. (2011). *ABD Tarihi*, (4. Baskı), Halil İnalçık (Çev.), Ankara: Doğu Batı.
- OKUR, M. Akif. (2010). *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk*, Ankara: A Kitap.
- RAND, Ayn. (2003). *İhtiyacımız Olan Felsefe*, Nejdet Kandemir (Çev.), İstanbul: Plato.
- VERGİN, Nur. (2003). *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- WALLERSTEIN, Immanuel. (1984). *The Politics of the World Economy, The States, The Movements and the Civilizations*, New York: Cambridge University.
- Makaleler:**
- AKA, Asiye. (2009). Antonio Gramsci ve Hegemonik Okul, *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/21 (Haziran), 329-338.
- CARNOY, Martin. (2001). Gramsci ve Devlet, *Praksis*, 3, 252-278.
- CLARK, Ian (2009). Bringing Hegemony Back In: The United States and International Order, *International Affairs*, 85/1, 23-36.
- COX, Robert W. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory, *Millenium-Journal of International Studies*, 10/2 (June), 126-155.
- COX, Robert W. (1993). Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method, *Gramsci, Historical Materialism, and International Relations*, Stephen Gill (Edt.), (s. 49-66), New York: Cambridge University Press.
- ÇİFTÇİ, Kemal. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rıza"ya Dayalı "Hegemonya"dan "İmparatorluk" Düzenine, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/10, 203-219.

- GILPIN, Robert. (2002). The Rise of American Hegemony, *Two Hegemonies: Britain 1846–1914 and the United States 1941–2001*, Patrick Karl O’Brien, Armand Clesse (Edt.), (s. 165-182), Aldershot: Ashgate Publishing.
- GOODIN, Robert E., GUTH, Werner., SNIDAL, Duncan. (2005). Strategic Aspects of Hegemony, 1-37, <https://papers.econ.mpg.de/esi/discussionpapers/2005-29.pdf>
- LAKE, David A. (2006). American Hegemony and the Future of East–West Relations, *International Studies Perspectives*, 7, 23–30.
- MOSS, Todd J. (1995). US Policy and Democratization in Africa: Limits of Liberal Universalism, *The Journal of Modern African Studies*, 33/2 (June), 189-209.
- ROBINSON, William I. (2005). Gramsci and Globalisation: From Nation- State to Transnational Hegemony, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8/4 (December), 1-16.
- SÜMER, Gültekin. (2008). Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5/19 (Güz), 119-144.
- TELATAR, Gökhan. (2012). Barack Obama’nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu, *Alternatif Politika Dergisi*, 4/1 (Şubat), 54-83.
- YILDIZOĞLU, Ergin. (2002). ABD Sağında Irak Tartışmaları Yol Ayrımı: Hegemonya–İmparatorluk, *Stratejik Analiz*, 3/30, 17–23.
- Diğer:**
- FERGUSON, Niall. (2003). Hegemony or Empire?, <http://www.foreignaffairs.com/articles/59200/niall-ferguson/hegemony-or-empire>
- KURTBAĞ, Ömer. (2010). Gramscici Hegemonya Söyleminin Temel Kavramları, <http://www.usakgundem.com/ders-notu/23/gramscici-hegemonya-s%C3%B6yleminin-temel-kavramlar%C4%B1.html>
- MEYDAN LAROUSSE ANSİKLOPEDİSİ. (1979), C. 5, İstanbul: Meydan.
- A National Security Strategy of Engagement and Enlargement . (1996), <http://www.fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm>
- A National Security Strategy for a New Century. (1997), <http://clinton2.nara.gov/WH/EOP/NSC/Strategy/>
- The National Security Strategy of the United States of America. (2002), <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>
- The National Security Strategy of the United States of America. (2006), <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>